

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

DEJINY PÍSANÉ RÍMOM

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

DEJINY PÍSANÉ RÍMOM

© Vojtech Zamarovský 1971, 1984, 2002, 2008, 2016 (dedičia)
Photography © author's archive, Perfekt's archive
Design © Pavol Janoško, DTP Perfekt
Slovak edition © Perfekt 2002, 2008, 2016

Tento projekt finančne podporil

Vojtech Zamarovský

DEJINY PÍSANÉ RÍMOM

Piate slovenské vydanie

Autori fotografií: archív autora, archív vydavateľstva Perfekt
Jazykové redaktorky: Alexandra Cighardová, Daša Jajcayová
Grafická úprava: Pavol Janoško, DTP Perfekt

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, Bratislava 811 08, ako svoju 741. publikáciu.
Rok vydania: 2016

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na internetových portáloch
www.martinus.sk, www.dibuk.sk, www.datart.sk a ďalších.
V elektronickej verzii nájdete prehľad diel s tematikou starého Ríma.

Tlač: POLYGRAFICKÉ CENTRUM, Bratislava
www.polygrafickecentrum.sk

ISBN 978-80-8046-757-9

ÚVODOM

Táto kniha hovorí o meste, ktoré sa nazýva večným. O jeho ceste od bezvýznamnosti k svetovláde, o jeho vojnách i kultúrnych pamiatkach, o jeho hrdinských i všedných dňoch, o jeho sláve i o rube jeho slávy. O jeho dejinách v čase nenávratnej mladosti ľudstva, ktorý voláme antika.

„Rím je najslávnejšie a najpamätnejšie mesto v Európe,“ napísal pred mnohými rokmi Kollár; je to však zároveň jedno z najkrajších a najpôvabnejších miest na svete. Zdobia ho nádherné paláce a chrámy z minulých storočí a je ich v ňom viac ako inde; moderné stavby sú s nimi v súlade. Vystupujú v ňom z hlbín trosky antických budov, ktoré sú rozľahlejšie než v Aténach a mohutnejšie ako v Babylone. Vo svojich múzeách ukrýva umelecké poklady, akými sa nemôžu pochváliť zbierky v Paríži, Londýne, New Yorku. Veľkolepostou svojich námestí a parkov stalo sa vzorom iným veľkomestám; triumfálnymi oblúkmi a stĺpmi takisto. Výzdobou a množstvom fontán prekonáva Versailles i Petrodvorec, malebnými zákutiami Carihrad, čarom podvečerného letného neba Bagdad i Miami. Pritom je to mesto, ktorému vďačí najvyspelejšia časť ľudstva za základy svojej civilizácie a kultúry. Isteže má svoje problémy. Niet však človeka, ktorého by nechávalo ľahostajným. Kto v ňom žil podľa svojej chuti a vôle, potvrdí, že dni v Ríme sú

nie pohyblivým, ale stálym sviatkom pre celý život.

Ako sa hovorí, sú tri Rímy nad sebou: moderný, renesančno-barokový a antický. V skutočnosti existujú vedľa seba a tvoria harmonický celok. Každý z nich si zaslúži rovnakú pozornosť. Táto kniha sa zaoberá len antickým: jej hrdinom sú jeho dejiny.

Dejiny Ríma pútajú pozornosť autorov i čitateľov už vyše dve tisícročia. Prvé diela o nich vznikli v čase, keď mal Rím svoje dejiny takrečeno ešte len pred sebou. Koľko sa ich napísalo dodnes, nevedel zistiť ani Historický ústav Rímskej univerzity.

Tento záujem je pochopiteľný: dnes rovnako ako v minulosti. Rím bol po stáročia vládcom takmer celého vtedy známeho sveta. Hranice jeho ríše sa tiahli od Perzského zálivu po Severné more, od horného Nílu po Dunaj a Rýn, od predhorí Kaukazu po pohoria Atlasu. Otázka, ako vytvoril túto ríšu, vzrušovala ľudí už v staroveku. S rozpačitým údivom skúmali ľudia neskorších čias, ako táto ríša zanikla. Rovnakú pozornosť ako všeobecným dejinám Ríma venovali aj vývinu jeho politických inštitúcií, jeho vojenstvu, jeho hospodárskemu životu, jeho spoločenskému zriadeniu, jeho právu, iní zas podrobne skúmali dejiny rímskej literatúry, architektúry, sochárstva a maliarstva, rímskej filozofie a rímskeho náboženstva. Robili

to a doteraz to robia nielen z túžby po poznaní, čo je, pravda, dostatočný dôvod pre tento záujem, ale aj pre po uče nie z rímskych skúseností. A hlavne pre výnimočný význam rímskeho dedičstva. Bez antického Ríma by nebolo modernej Európy, ani toho, čo Európania vytvorili v iných svetadieloch, nech to hodnotíme hocijako.

Rím, pochopiteľne, nezanechal po sebe len skvelé pamiatky a kladné vzory. Jeho dejiny vyplňajú činy naozaj antickej veľkosti, ale aj príklady nízkości, ušľachtilosť i nezmyselná krutosť, imponujúca tvorivá energia i tupá ľahostajnosť. Nemienime ich idealizovať, ani stavať do nepriaznivého svetla, ide nám o objektívny pohľad z pozície nestranného pozorovateľa. Je to pre nás o to ľahšie, že hoci sme spoludedičmi antického Ríma, nie sme potomkovia Rimanov – ale ani barbarov, ktorí boli ich nepriateľmi.

„Len v Ríme sa môže človek pripraviť na Rím,“ povedal Goethe. Správal som sa podľa jeho slov: niektoré pasáže tejto knihy vznikli priamo na Fore či na Palatíne, iné na cestách po Taliansku a po krajinách, kde vládol kedysi Rím. Napriek tomu však základ jej spracovania tvoria diela antických i moderných historikov, z ktorých hlavné

uvádzame v Prehľade literatúry. Sama táto kniha je takisto len prehľad: dejiny antického Ríma trvali predsa vyše tisíc rokov! Snažil som sa však o to, aby v nej bolo čo najviac faktov a čo najmenej medzier – ale pritom dosť miesta na rozmyšľanie a vlastné závery čitateľa. Veď hovorí sa, že história je vždy tak trocha dialóg medzi súčasnosťou a minulosťou...

Január 1970

V. Z.

V Ríme môže tiež človek najlepšie premýšľať o knihe o Ríme, ktorú napísal pred mnohými rokmi. O tom, čo by sa v nej malo upraviť, na čo by sa mal položiť väčší dôraz, čo by sa malo skrátiť a čo rozšíriť, čo prípadne prehodnotiť. Pokúsil som sa o to. Okrem toho som v nej zjednotil letopočty podľa Encyklopédie antiky (Academia 1973), doplnil prehľad literatúry a odstránil drobné nepresnosti. Využil som aj možnosť, ktorú mi poskytlo nakladateľstvo Český spisovateľ, aby som v tomto novom vydaní rozšíril ilustračný sprievod a zaradil doň aj farebné fotografie.

November 1994

V. Z.

I.
RÍMSKE KRÁĽOVSTVO

1.

ZALOŽENIE RÍMA

„Rím bol založený roku 753 pred naším letopočtom,“ uvádza sa v historických prehľadoch a príručkách. V niektorých dokonca stojí, že sa tak stalo 21. apríla, a v presnejších sa dopĺňa, že tento dátum sa opiera o „rímsku tradíciu“. Zakladateľmi Ríma boli podľa tej istej tradície bratia Romulus a Remus.

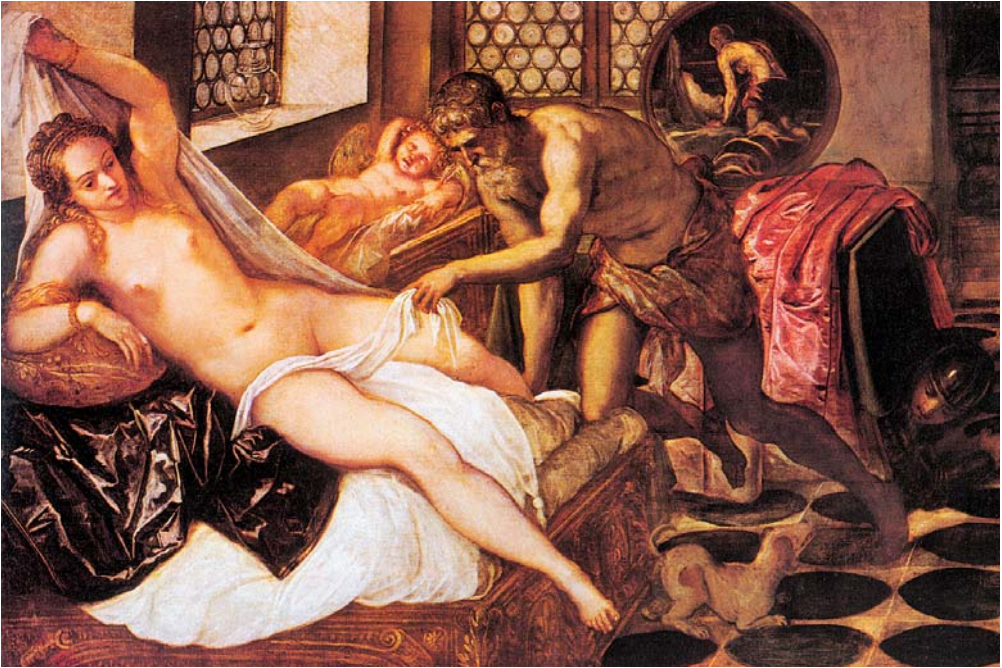
Presnosť a jednoznačnosť vzbudzuje dôveru a ustavičné opakovanie vierohodnosť. Starí Rimania neuvádzali však po dlhé storočia rok založenia svojho mesta presne ani jednoznačne. Zdá sa, že vôbec netušili, aký to bude raz dôležitý učebnicový dátum. Až v poslednom storočí pred naším letopočtom prijali odhad historika a spisovateľa Marca Terentia Varrona, že Rím bol založený „tretieho roku šiestej olympiády“ (prvá olympiáda sa konala podľa gréckej tradície roku 776 pred n. l.). Z tohto údajá vypočítal potom v šiestom storočí nášho letopočtu historik Dionysius Exiguus, že k „založeniu Ríma“ došlo roku 753 pred n. l., rovnako však k tomu mohlo dôjsť aj roku 754 pred n. l. (Bol to ten istý Dionysius Exiguus, čo sa pomýlil najmenej o štyri roky pri výpočte dátumu „narodenia Krista“, keď hľadal základ pre začiatok nášho letopočtu.) Storočia však tento výpočet posvätili – a keby neboli v knihách historikov iné fikcie vydávané za fakty, mohli by sme byť celkom spokojní.

Historickú tradíciu dnes spravidla nezavrhuje. Skúsenosti nás poučili, že občas obsahuje zrnko pravdy. Lenže v prípade Romula a Rema ide o osoby, ktoré boli príliš vznešeného pôvodu, než aby to mohli byť ľudia z mäsa a z krvi. Ich otcom bol boh vojny Mars, syn najvyššieho boha Jupitera a jeho manželky Junony, matkou zas panna-vestálka Rea Silvia. Po matke, ktorá bola dcérou albského kráľa Numitora, boli, pravda, takisto božského pôvodu: ich predkom v pätnástom kolene bol hrdina Aeneas, syn bohyně lásky Venuše a pravnuk samotného Jupitera. Rimania boli na tento vznešený pôvod zakladateľov svojho mesta hrdí a používali ho ako jeden z argumentov na odôvodnenie svojej svetovlády. Tí z nich, ktorí tomu neverili, zdvorilo mlčali – asi ako donedávna Japonci, keď pochybovali, že ich cisár je priamy potomok Slnka.

Čo na to hovorí moderná veda? Napodiv – Rím vraj nebol pravdepodobne vôbec založený!

A rozhodne nie Romulom a Remom...
Napriek tomu však existuje!

„Priznáva sa staroveku výsada, že smie miešať ľudské s božským, a robí tak začiatky miest vznešenejšími,“ napísal na sklonku 1. storočia pred n. l. rímsky historik Titus Livius. Rimania túto výsadu náležite využili – historici rovnako ako básnici.

Tintoretto: Mars, rímsky boh vojny, a bohyňa Venuša, prekvapení bohom Vulkánom.

Z vôle bohov bol založený Rím, aby sa skvel v sláve a mocne svetu vládol, keď padla slávna Trója... Ako sa to stalo, o tom sa mýty vcelku zhodujú; rozdiely sa týkajú len niektorých nepodstatných podrobností a zveličili ich až neskorší autori. Najznámejšie a najrozšírenejšie podanie týchto mýtov pochádza z najväčšieho diela rímskej epicko-poézie, z Vergíliovej *Aeneidy*.

História pádu Tróje tvorí prológ k založeniu Ríma, je známa z Homéra a Vergílius si ju len s obvyklou mierou straníckosti upravil pre rímske potreby. Najvyššiemu bohu Jupiterovi sa znepáčil rod trójskeho kráľa Priama, a tak dopustil záhubu jeho mesta. Príčinu tohto božieho dopustenia Múzy Homérovi neprezradili: Priamus bol spravodlivý vládár a statočný človek, mal osemnásť manželiek a päťdesiat synov (okrem dvanástich dcér), obete prinášal, bohov si ctí a k ľuďom sa správal vládne. Ostatne, pád Tróje určil už Osud, ktorý je

mocnejší než všetci bohovia. Vykonávateľmi tohto diela záhuby sa stali spojené armády achájskych kráľov, ktoré pritiahli z Grécka a po desaťročnom obliehaní Tróju zničili.

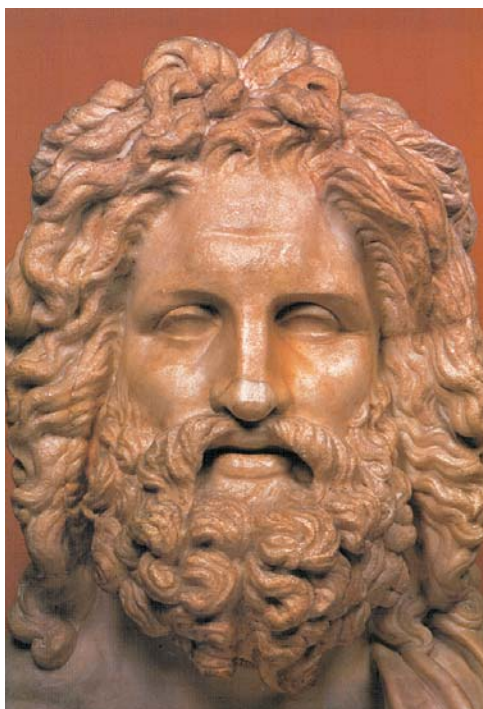
Na výpravu proti Tróji mali achájski kráľi dostatočný dôvod: bola bohatým mestom, plným zlata, striebra, bronzu a krásnych žien, okrem toho ich znepokojovala jej moc. To sa však dozvedáme od Homéra len mimochodom; už v oných dávnych časoch bývalo zvykom príčiny vojny a zámienky na ňu zamieňať. O to podrobnejšie sme však informovaní o bezprostrednom podnete na vojnu. Priamov syn Paris uniesol manželku spartského kráľa Menelaa, krásnu Helenu. Nespravil to celkom sám, ale s pomocou syna dardanského kráľa Anchisa, mladého Aenea. A nespravil to dokonca ani výhradne z vlastnej vôle; podnietila ho k tomu bohyňa lásky Venuša, ktorá mu sľúbila za manželku najkrajšiu ženu pod slnkom, aby sa mu tak odmenila, že jej v spore s bohyňami

Juno a Minervou pririekol prvenstvo v kráse. Pravda, to na podstate veci nič nemenilo: nech riadia činy ľudí hoci aj bohovia, zodpovední sú za ne ľudia. Primeraným trestom za únos kráľovej manželky synom iného kráľa bola podľa dobových zvyklostí vojna – s tým museli Paris i jeho otec Priamos predom počítať.

Achájski králi, pochopiteľne, potrebovali k úspešnému výsledku vojny proti Tróji po-

kladnicu, ktorú, mimochodom, tiež uniesol. Keď sa kráľ Priamos postavil za svojho syna, pohrozil mu Menelaos vojnou, a keď to nepomohlo, prešiel od hrozby k činu. Požiadal svojho brata Agamemnóna, aby sa ako najmocnejší achájsky kráľ postavil na čelo trestnej výpravy proti Tróji.

Agamemnón preto zmobilizoval všetkých achájskych kráľov, so stotisícovou armádou sa priplavil k maloázijským brehom

Boh Jupiter, najvyšší rímsky boh

Bohyňa Juno, Jupiterova manželka

moc bohov; museli si ich nakloniť zmierlivosťou. Menelaos sa teda vypravil na radu svojho brata, mykénskeho kráľa Agamemnóna, do Tróje, aby ukázal dobrú vôľu a poskytol kráľovi Priamovi možnosť vybaviť vec po dobrom. Pre všetky prípady si vzal so sebou ešte aj obratného vyjednávača, itackého kráľa Ulixa čiže Odysea. Dopadlo to podľa očakávania: Paris odmietol o Helene čo i len hovoriť a chcel vrátiť iba po-

a napadol Priamovo mesto. Bleskový úder sa mu nepodaril, lebo ho Trójanania na čele s Priamovým najstarším synom Hektorom odrazili, a tak začal mesto obliehať. Desať dlhých rokov táboril s achájskym vojskom pred hradbami vysokej Tróje a zvädzal s obrancami nerozhodné bitky. Čo sa mu však nepodarilo silou zbraní a hrdinstvom takých bojovníkov, akými boli Achilles, Aias, Diomedes alebo Patroklos, dosiahol vojnou

Istou. Na návrh kráľa Odysea dal postaviť obrovského dreveného koňa, do jeho dutého brucha ukryl najlepších bojovníkov, potom spálil celý tábor, nalodil vojsko a odišiel akoby s neúspechom domov. Trójanovia objavili koňa, a keď sa od zajatého Odyseovho vojaka Sinóna dozvedeli, že koňa vraj Achájski postavili na rozkaz bohyně Minerovy, aby chránil Tróju namiesto posvätnéj sochy, ktorú z nej tajne uniesli, dotiahli koňa do mesta; zbúrali dokonca časť hradieb, lebo bol taký veľký, že neprešiel ani najväčšou bránou. Nadšením šťastným výsledkom vojny usporiadali verejnú oslavu a spokojne sa uložili na spánok. V noci potom vypustil Sinón z koňa ukrytých bojovníkov, aby vtrhli do kráľovského paláca, a falkou v prielome hradieb dal signál Agamemnonovmu vojsku, ktoré sa pod rúškom tmy vrátilo k trójskym brehom. Ráno len dymiace trosky vylúpených chrámov a palácov pripomínali, kde stálo Priamovo mesto...

Nikto z trójskych vodcov neunikol achájskym zbraňam: už za vojny zahynul Priamov syn Hektor, ktorý bol hlavným veliteľom trójskeho vojska; zahynul i Paris a ostatní Priamovi potomkovia, zahynuli vodcovia všetkých spojencov Tróje, v poslednú noc zahynul achájskym mečom aj sám kráľ Priamos. Kto z popredných Trójanov pád mesta prežil, padol do zajatia. Zachránil sa z nich iba jeden jediný muž.

Bol to Aeneas, niekdajší Parisov priateľ a vodca dardanského vojska, ktoré sa hrdinsky bilo na strane Trójanov.

Osud mu totiž určil, aby preniesol oheň z trójskeho kozuba na italskú pôdu a založil tam mesto, z ktorého potom vzišiel Rím.

Aeneas bol po Hektorovi najstatočnejším a najsilnejším obrancom Tróje. Trójske vojsko ho na slovo poslúchalo, kráľ ho nazýval hrdinom nad iných slávnym a trójsky ľud si ho ctil ako boha.

Oplýval všetkým, čo krášli a chváli muža; mal aj bezchybný pôvod. Bol synom dardanského kráľa Anchisa a bohyně lásky Venuše; po otcovi bol v siedmom pokolení potomkom najvyššieho boha Jupitera. Prvým jeho pozemským predkom bol Dardanos, zakladateľ kráľovstva, ktorého meno dodnes pripomína názov prielivu medzi Marmarským a Egejským morom. Za Dardanovho vnuka Troa sa toto kráľovstvo rozdelilo: starší Troov syn Assarakos ostal v meste Dardanii a mladší syn Ilos založil nové mesto, ktoré nazval po sebe Ilium a po otcovi Trója. Aeneov otec Anchises bol vnukom kráľa Assaraka a Priamos vnukom kráľa Ila; napriek príbuzenským vzťahom žili však obaja králi v trocha napätom pomere, a keď Priama napadli Achájski, Anchises sa mu vôbec neponáhľal pomôcť. Až keď achájsky vojvodca Achilles zničil mesto dardanských spojencov Lyrnessus, uzavrel Anchises s Priamom obrannú zmluvu a poslal do obliehanej Tróje pomocné vojsko a na jeho čelo postavil Aenea. Aeneas spojil svoj osud s osudom Tróje; priviedol do nej aj svojho otca Anchisa, syna Askania a manželku Kreusu. Celé jeho hrdinstvo, rovnako ako Hektorovo a päťdesiatšesť trójskych obrancov, bolo však márne. Ale Osud, ktorý určil záhubu Priamovho rodu, určil Aeneovi, aby v budúcnosti vládol nad trójskym ľudom, „a po ňom i vnuci vnukov, ktorí sa v budúcnosti zrodia“. Unikol teda jeho riadením z horiaceho mesta a zachránil aj otca Anchisa a syna Askania; po manželku sa tam vrátil už márne. Márne tiež túžil znova vystavať Tróju: najvyšší boh Jupiter mu rozkázal, aby si našiel novú vlasť v Itálii.

Ťažko sa lúčil Aeneas s krajinou svojich predkov; rozkaz najvyššieho boha nemohol však neposlúchnuť. Sústredil trójskych utečencov, postavil dvadsať lodí a pobral sa s nimi na západ. Vedel, že ho čaká skutočná

krížová cesta, ale riadil sa starou múdrosťou: „Premôcť svoj žreb len znášaním môžeš!“ Sedem rokov sa potom plavil po Egejskom, Iónskom a po Tyrrenskom mori. Na Kréte sa skoro stal obeťou moru, na Sicílii sa dostal pod soptiacu Etnu a k hrozným jednookým obrom Kyklopom, cestu mu skrížili ešte aj obludné Harpye; na dlhej púti mu napokon zomrel otec. Keď sa vyhol Scylle a unikol Charybde, zahнала ho búrka od italských brehov k severnej Afrike. Tam pristál v meste Kartágu, ktorého kráľovná Dido ho milo prijala a ponúkla mu svoju ruku i trón. Na Jupiterov rozkaz musel však na svoju i na jej ľútosť, ktorá ju dohnala až k samovražde, pokračovať v ceste. Dostal sa znova na Sicíliu, a keď sa tam odobral na otcov hrob, trójske ženy mu zapálili lode, aby ho donútili ukončiť nekonečnú cestu; podarilo sa mu však požiar zahasíť. Nakoniec prekonal všetky prekážky, ktoré mu kládla do cesty najmä bohyňa Juno, lebo nenávidela Trójanov, a dostal sa s druhmi do krajiny určenej Jupiterom.

Itália je však príliš veľká a Aeneas sa tam chcel usadiť na najlepšom mieste, ktoré mu určia bohovia. Ako zbožný muž vyhľadal preto veštkyňu Sibylu, aby mu zjavila ich vôľu. Namiesto odpovede ho však zaviedla do hlbín podsvetia, aby sa poradil s duchom svojho otca. Podľa jeho rady vplával do ústia rieky Tiberu a založil tam mesto.

Založením tohto mesta sa Aeneova úloha v mýtoch neskončila. Územie okolo Tiberu nebolo krajinou nikoho; žili tam Latinovia, ktorým vládol kráľ Latinus, syn boha polí a lesov Fauna. Ako prijal Latinus Aenea, o tom sa správy rozchádzajú; podľa jednej verzie vraj priateľsky, podľa druhej mu dovolil založiť mesto až po boji, v ktorom podľahol. Nakoniec mu dal svoju dcéru Laviniu za manželku; na jej počesť nazval potom Aeneas novozaložené mesto Lavinium.

O svoje mesto i o manželku musel však Aeneas ešte bojovať. Latinovia sa s nevôľou prizerali, ako sa v ich krajine usadili cudzinci. Nevôľa prerástla do sporov a spory do bitiek so zbraňou v ruke. Nepokoje využil kráľ susedných Rutulov Turnus, ktorý sa chcel oženiť s Laviniou a pripojiť k svojej krajine Latinovo kráľovstvo. Postavil sa na čelo nespokojných starousadlíkov a zaútočil na Aeneovo mesto. Trójanovia útok odrazili, a keď im prišli na pomoc Etruskovia, vedení dávnym Turnovým nepriateľom Euandrom, rozpútala sa krvavá vojna. Rozhodol ju až súboj medzi vodcami oboch strán, v ktorom Aeneas Turna zabil. Víťazný Aeneas potom veľkolepo dobudoval svoje mesto, spojil trójsky ľud s latinským a stal sa jeho kráľom.

Zo spojenia trójskych prisťahovalcov a latinských starousadlíkov vznikol rímsky národ, čo dostal meno podľa mesta, ktoré založili neskorší Aeneovi potomkovia Romulus a Remus.

Ako dlho vládol Aeneas vo svojej novej vlasti, mýty nehovoria; ani ohľadne jeho smrti nie sú zajedno. Zhodujú sa len v tom, že nakoniec sa dostal na nebo a stal sa bohom. Jeho syn Askanios čiže Julius založil mesto Albu Longu, ktoré bolo priamym predchodcom Ríma.

Pri tomto Askaniovi čiže Julovi sa musíme na chvíľu zastaviť: je to jeden z praotcov Rimanov, ale o jeho pôvode boli medzi Rimanmi po dlhý čas spory. Na rozdiel od osvedčenej zásady rímskeho práva, že matka je vždy istá, otec neistý, bol v jeho prípade istý len otec. Podľa jednej verzie tu išlo o dve osoby: Askanios bol vraj synom prvej Aeneovej manželky Kreusy a Julius synom Lavinie. Podľa druhej, ktorá napokon prevládla, bol Askanios synom Kreusy a Julius je len jeho neskoršie rímske meno, pod ktorým sa preslávil v bojoch za novú vlasť. Tak či onak odvodzoval od neho svoj priamy pô-

vod historický rod Juliovcov, z ktorého nepochádzal nikto menší než Caesar. Na tento rod sa potom preniesla aj veštba o vláde „vnukov, ktorí sa v budúcnosti časoch zrodia“ – s tým nepatrným rozdielom, že zatiaľ čo podľa Homéra mal tento rod vládnuť nad „trójskym ľudom“, podľa Vergília mal „vládnuť celému svetu“.

Po Julovi vládlo v Albe Longe jedenásť menej známych kráľov; vyznačovali sa len pôvodom a zvyčajným hrdinstvom, daktorí navyše spravodlivosťou. Dvanástym jeho nástupcom bol kráľ Prokas, ktorý mal dvoch synov: staršieho Numitora a mladšieho Amulia. Keď zomrel, nastúpil na trón podľa práva Numitor; Amulius ho však zbavil vlády a vyhnal. Keďže nechcel opakováť chybu svojho brata, ktorý si trón spoľahlivo nezabezpečil, dal popraviť všetkých jeho synov a dcéru Reu Silvii donútil stať sa kňažkou

bohyně Vesty, čo bola funkcia spojená so sľubom večného panenstva. Lenže sľub ne-sľub, Rea Silvia neodolala bohu vojny Marsovi, čo bolo pri jeho sile a chlupskej zdatnosti pochopiteľné, a po patričnom čase mu porodila dvojčatá Romula a Rema.

Tu sa dostávame k jednému z najznámejších príbehov rímskej mytológie, ktorý má mnoho obdôb v starších aj v novších časoch: u kráľa Sargona Akkadského v babylonských mýtoch, u Mojžiša v židovských, u Kýra v perzských, u kráľa Ječmínka v českých. Len čo sa totiž Amulius dozvedel o narodení eventuálnych uchádzačov o svoj trón, rozkázal ich hodiť do rieky; rovnaký rozkaz vydal aj ohľadne Rey Silvie. Sluhovia dali chlapcov do koša a odniesli ich k Tiberu, ktorý bol práve rozvodnený. Položili koš na vodu a ohlásili Amuliovi splnenie rozkazu. Voda však čoskoro opadla

Kapitolská vlčica z bronzu. Etruská práca z 5. stor. pred n. l. Museo Capitolino, Rím

a kôš s Romulom a s Remom ostal na suchu. Nezahynula ani Rea Silvia: zachránil ju boh rieky Tiberu, lebo sa mu zapáčila, a odviezol si ju k svojim prameňom, kde sa s ňou potom oženil.

Po záchrane Romula a Rema pred utopením nasledovala ich záchrana pred hladom a pred zimou. Ich plač privábil vlčicu, ktorá žila v lese na neďalekom Palatínskom pahorku. Zbehla k rieke a odniesla ich do svojho brloha v hlbokoj jaskyni. Tam ich potom dojčila svojím mliekom a ohrievala vlastným telom. Raz ju tak zazrel pastier Amuliových stád Faustulus. Vyčkal, keď od chlapcov odbehla, a odniesol si ich domov, kde ich potom s manželkou Accou Larentiou vychoval spolu so svojimi dvanástimi synmi. Dodnes stojí na západnom svahu Palatína Faustulova koliba, v ktorej Romulus a Remus vyrástli. Je okrúhla, so slamenou strechou, pre šesťnásť ľudí trochu nepohodlná a možno ju považovať za podobnú neškodnú turistickú atrakciu napríklad ako Aténinu olivu na Akropolis alebo Adamov strom pri Basre.

Romulus a Remus najprv pásli kravy a poľovali na zver, čo sa v mýtických časoch považovalo za celkom primerané zamestnanie pre kráľovských synov. Paris bol napríklad pôvodným povoláním tiež pastier (na hore Ide), Aeneas takisto (v Lyrnesse), ba aj Herkules začal svoju závratnú kariéru vo svete mýtov ako pastier (na hore Kitairóne). Vďaka svojej vlčej dojke a zdravému životu v lesoch stali sa z Romula a z Rema zdatní junáci. O svojom pôvode z božských predkov nevedeli, o vládne veci sa nestarali, žili teda šťastne a spokojne. Ako to už u mládenčov býva, nevyhýbali sa tomu, aby si občas zmerali sily alebo sa pobili. Zvlášť radi si na to vyberali konkurenčných pastierov, ktorí pásli Numitorove stáda na blízkom pahorku Aventíne. Na jednej z takýchto výprav ich však Numitorovi pastieri premožli a priviedli do domu svojho pána. Numitor

v nich spoznal svojich vnukov (ako, to sa presne nevie) a bez dlhých rečí ich prehovoril, aby sa Amuliovi pomstili. Zavolali si teda svojich druhov z Palatína, vpadli do Alby Longy, Amulia zabili a vrátili vládu Numitorovi.

Všetko bolo v najlepšom poriadku – až na to, že Romulus a Remus, vedomí si teraz svojho kráľovského pôvodu, nemali kde vládnuť.

Keďže nechceli čakať, kým ich dedo Numitor zomrie a uvoľní im trón v Albe, rozhodli sa založiť nové mesto.

Svoje rozhodnutie uskutočnili.

Tristo rokov po založení Alby Longy vyrástli teda na Palatíne *alta moenia Romae*, vysoké hradby Ríma.

O umiestení nového mesta na Palatínskom pahorku sa Romulus a Remus ľahko dohodli. Bolo to neobyčajne výhodné miesto: uprostred prekrásnej úrodnej krajiny, nad riekou ponáhľajúcou sa k moru, z troch strán chránené strmými skalnatými svahmi a zo štvrtej močiarmi proti útokom divej zveri i nepriateľov. Šesť iných pahorkov sa mierne dvíhalo na všetkých stranách okolo Palatína: tvorili jeho obzor i hradbu.

Dávno pred Romulom a Remom bola na tomto pahorku osada a pevnosť. Našiel si tu domov hrdina Euander, syn boha Merkuria, keď ho nepriatelia vyhнали z rodnej Arkádie. Od Euandra pochádza i jeho meno: dal mu ho po praotcovi Arkádčanov Pallasovi. Tu žil aj Euandrov syn Pallas, statočný spojenec Aeneov, ktorý padol v boji s rutulským kráľom Turnom... V oveľa neskrôšich časoch tu stáli výstavné domy popredných Rimanov, medzi nimi Ciceronov, Crassov a Hortensiov; neskôr tu sídlili rímski cisári. Prvý z nich, Augustus, si tu dal postaviť okolo roku jeden rezidenciu, ktorú nazval podľa tohto pahorku *Palatium*. Jej meno žije dodnes v slove „palác“.

V čase, keď sa Romulus a Remus rozhodli založiť mesto, bol už Palatínsky pahorok podľa mýtov i tradície osídlený. Boli tu koliby pastierov a možno aj zvyšky Euandrovho mesta. „Aj ľudu albského a latinského bol nadbytok,“ hovorí Lívius, „okrem toho tu žili ešte pastieri, takže bola nádej, že v porovnaní so zakladaným mestom bude Alba malá a malé bude i Lavinium.“ Obidvaja bratia počkali na priaznivé znamenia bohov, potom vzali pluh, do ktorého zapriahli býka a kravu, a podľa dávnej obyčaje vyorali okolo budúceho mesta brázdy, ktoré na troch miestach zdvihnutím pluhu prerušili. Brázdy boli symbolom obrannej priekopy, vyoraná zem symbolom hradieb, prerušené miesta označovali budúce mestské brány. Nato vykopali uprostred pahorka štvorcovú jamu a uložili do nej obetné plody a pluh. Po príslušných bohoslužbách bolo mesto založené.

Teraz išlo o poslednú formalitu: ako sa bude nové mesto volať. Každý z bratov túžil, aby sa volalo po ňom. Robili si na to rovnaký nárok, tým skôr, že boli dvojčatá a nemohla prevážiť úcta k staršiemu. Dohodli sa teda, že vyčkajú na znamenie z letu vtákov, čo sa považovalo v tých časoch za obzvlášť spoľahlivý spôsob, ktorým dávali bohovia najavo svoju vôľu. Romulus ostal na Palatíne, aby pozoroval oblohu, a Remus sa s rovnakým cieľom vybral na Aventín. Len čo Remus zaujal svoje stanovište, objavilo sa na nebi šesť supov; okamžite to hlásil veštcom a žiadal, aby ho vyhlásili za vífaza. Hneď nato, ale ešte pred výrokom veštcov, ukázalo sa Romulovi dvanásť supov. Keďže sa bratia na podmienkach presne nedohodli, vznikol spor: Remus sa vyhlasoval za vífaza z titulu časového prvenstva, Romulus zasa z titulu väčšieho počtu vtákov. Medzi bratmi a ich prívržencami došlo k hádke, ktorá sa premenila na bitku a v tejto bitke vraj Rema zabili. Ako

to však naozaj bolo, nevieme. Podľa inej verzie, rozšírenejšej, zahynul Remus až neskôr, keď preskočil Romulove hradby, aby ho urazil. Rozhnevaný Romulus ho vraj za to zabil so slovami: „Tak nech sa stane každému, kto preskočí moje hradby!“

Tak či onak, mesto dostalo po Romulovi meno Roma čiže Rím a Romulus sa stal jeho prvým kráľom.

Kým Remus zanechal po sebe len hmlistú spomienku, čo je údel neúspešných hrdinov v mýtoch i v dejinách, po Romulovi zostalo meno i dielo. Vybudoval z Ríma opevnené mesto, vyzdobil ho stavbami, dal mu zákony a položil základ jeho budúcej slávy.

Výstavbu svojho mesta viedol Romulus veľkoryso; v terminológii ešte neznámej mýtom by sme mohli povedať, že „s perspektívnym plánom“. „Najprv opevnil Palatínsky pahorok“, potom „prijal do hradieb ďalšie a ďalšie plochy“, lebo, ako zdôraznil Lívius, „myslel skôr na budúce množstvo, ako na to, koľko tam vtedy bolo ľudu. Aby veľkosť mesta nebola bez úžitku, riadil sa vzorom dávnych zakladateľov miest, ktorí zhromažďovali okolo seba ľudí neznámeho a nízkeho pôvodu a predstierali, že sa im zrodilo potomstvo zo zeme, a otvoril v meste azyl... Tam našli útočisko najrozličnejší ľudia zo susedných kmeňov, slobodní a otoci bez rozdielu, ktorí túžili po novom (živote), a to bol prvý základ začínajúcej sa veľkosti.“ Do mesta prichádzali najmä mladí ľudia z Alby Longy a z Lavinia.

Množstvo nových ľudí prinieslo do mesta množstvo problémov. Romulus ako skúsený pastier vedel, že v takom prípade je najdôležitejšie zaviesť a udržať poriadok. To si, pravdaže, vyžadovalo, aby predovšetkým upevnil vlastnú autoritu. Preto k svojmu titulu pripojil pôsobivé odznaky moci a dôstojnosti: purpurový plášť, zlatú čelenku

s Jupiterovým orlom, kreslo s ozdobou zo slonovej kosti, a najmä čestnú osobnú stráž dvanástich sluhov čiže liktorov, ktorí nosili pred ním zväzky prútov, do ktorých mali vložené sekery (ako symbol, a ak bolo treba, aj ako nástroj výkonu trestnej právomoci). Tieto zväzky, *fascēs*, zostali odznakom predstaviteľov najvyššej vládárskej moci v Ríme po celý čas jeho starovekých dejín. Ak sa v dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia stali symbolom fašistov, Romulus za to nemohol, ani historici, ktorí mu ich zavedenie pripísali.

Poriadok stanovený zákonmi bol okrem toho jediný prostriedok, ktorým sa dalo stmeliť rôznorodé obyvateľstvo do „telesnej jedinej obce“. Podľa zásady, že jednota vyžaduje diferenciaciu, rozdelil Romulus obyvateľov Ríma na dve veľké skupiny. „Tých, ktorí vynikali rodom, preslávili sa zdatnosťou, boli na vtedajšie pomery bohatí a mali už deti, oddelil od bezvýznamných, jednoduchých a chudobných,“ zhrnuje tradičné názory Dionýsios Halikarnaský koncom 1. storočia pred n. l. „Tých v nižšom postavení nazval plebejci“ (možno od slova *pleo*, množstvo, neskôr *plebs*, ľud), „tých vo vyššom postavení otcovia“ (*patres*, od toho patricijovia). „Plebejcov dal do ochrany patricijov. Plebejcov dal do ochrany patricijov a rozkázal každému z ľudu vybrať si ochrancu podľa vlastnej voľby. Vec ozdobil krásnym pomenovaním a nazval ochranu chudobných a prostých patronátom. Prvým i druhým uložil patriciálne povinnosti, aby tak urobil ich vzťahy ľudskými a občianskymi.“ Patricijov rozdelil na tri *tribuy* čiže kmene, zahrnujúce vždy desať *kúrií* (skupín rodov). Ich príslušníci tvorili rímsky národ, *populus Romanus*, ktorý mal právo schádzať sa na zhromaždeniach, kde sa rokovalo o najdôležitejších politických, právnych a náboženských otázkach. Ako svoj poradný orgán ustanovil potom Romulus stočlennú radu starších, *senát*.

Rovnako ako o politickú organizáciu postaral sa Romulus aj o to, aby obyvatelia jeho mesta mali kde pracovať a z čoho žiť.

Hneď pri založení pridelil každému občanovi dve jutrá pôdy (niečo vyše pol nášho hektára) do individuálneho dedičného vlastníctva. Táto pôda sa volala *heredium* (od *heres*, dedič). Ostatná zostala nerozdelená a v kolektívnom vlastníctve ako *ager publicus*, „verejná pôda“. Ako sa na prvého kráľa patrí, položil aj základy vojenskej moci Ríma. Zaviedol brannú povinnosť občanov, zorganizoval armádu a celé mesto opevnil hradbami.

Tento model ústavy Ríma a všetko, čo s ním súviselo, pripisovali, pravdaže, Rimanovia Romulovi rovnakým právom ako jeho božský pôvod. Posväcovali tak inštitúcie, ktoré sa historicky vyvinuli, a najmä triedne rozdelenie rímskej spoločnosti, ktorej ďalšiu zložku, otrokov, Romulus uznal prinajmenšom tým, že ich zbavil všetkých práv. To však len mimochodom; zatiaľ sme ešte pri mýtoch. Tie zasa pripisovali Romulovi ďalšie nehynúce zásluhy, že Rím nezanikol, ale sa stal „večným mestom“, *urbs aeterna*.

Prví obyvatelia Ríma boli muži z Romulovej družiny; prisťahovalci z albských osád boli takisto muži. Bez žien mohol byť však Rím iba pevnosťou, nie mestom. Romulus teda vyslal do susedných obcí poslov, aby im dovolili vybrať si u nich manželky. Všade ich však odmietli: nové mesto nevzbudzovalo u konzervatívnych starousadlíkov dôveru a otvorením brán prisťahovalcom nízkeho pôvodu vzbudzovalo priam nedôveru. Romulovi neostalo nič iné, ako sa uchýliť k ľsti. Oznamoval, že usporiada slávnostné hry na počesť boha Neptuna Consa, a pozval na ne všetkých susedov. Hostia sa dostavili, medzi nimi v hojnom počte najmä Sabini i s manželkami a s dcérami. Keď bola zábava v najlepšom, rímski muži sa na dané znamenie vrhli na sabinské dievčatá a uniesli

ich. Bezodkladne sa tiež postarali, aby sa stali ich manželkami a matkami ich detí.

Únos Sabiniiek nemohol ostať bez následkov: Otcovia, ktorí stratili dcéry, a mládenci, ktorí boli naraz bez snúbeníc, donútili svojho kráľa Tita Tatia, aby vyhlásil Romulovi vojnu.

Rímski muži, zaujímaví sa skôr o svoje manželky ako o boj, sa na bojovej pláni dlho nezdržali a stiahli sa za hradby; tam sa však odhodlane bránili. Nato Sabini podplatili Tarpeiu, dcéru veliteľa hradu Spuria Tarpeia, a tá im za zlaté náramky tajne otvorila bránu. Romulus so svojimi mužmi musel ujsť. Keď sa však na druhý deň znova pokúsil dobyť svoje mesto, vrhli sa Sabinky medzi nepriateľské vojská: uprosili otcov a bratov, aby im nezabíjali manželov, a donútili manželov, aby nebojovali s ich otcami a s bratmi. Sabini a Rimania uzavreli mier a spojenie pokrvnými zväzkami, ktoré sú najlepšou zárukou jeho trvanlivosti, napokon spojili aj svoj ľud. Titus Tatius sa presťahoval do Ríma a vládol tam spoločne s Romulom. Keď zomrel, stal sa zas jediným rímskym kráľom Romulus.

O Romulovej smrti sa zachovali dve verzie: dá sa povedať, že jedna patricijská a druhá plebejská. Podľa patricijskej vzal ho vraj boh vojny Mars za živa na ohnivom voze do neba, keď dňa 17. februára bližšie nezisteného roku konal vojenskú prehliadku pri Kaprejských močiaroch (neskoršom Marsovom poli, niekde v miestach, ktoré dnes krásli Berniniho *Fontana dei Fiumi*). Podľa plebejskej ho zavraždili patricijovia, lebo im chcel obmedziť moc, a slávnostne ho pochovali na rímskom Fore. Obidve verzie sa však zhodujú v tom, že sa stal bohom

a pod menom Quirinus chránil potom svoje mesto a svoj ľud do konca sveta rímskych mýtov.

Legends, báje, povesti... Ba čo viac, výmysly básnikov!

Isteže. Napriek tomu sa však v Ríme stretávame doslova na každom kroku so skutočnosťami, ktoré nám vnucujú dojem, že to všetko je pravda. Dokonca aj v prípade *Kapitolskej vlčice*: stojí na mramorovom stĺpe pred služobným vchodom do Kapitolského paláca, ktorý je dodnes sídlom rímskeho senátu; díva sa na nás zo všetkých vyhlášok a z pečiatok, lebo je úradným znakom mesta Ríma; pozerá na nás stuhnutá do etruského bronzu v osobitnej miestnosti Kapitolského múzea; pozoruje nás zo železnej klietky na severnom svahu Kapitolského pahorku, kde ju na účet riadneho rozpočtu chová mesto Rím, aby pripomínala záchrankyňu jeho zakladateľov.

To však nie je všetko. Na Palatínskom pahorku sú hradby, ktoré pochádzajú asi z polovice 8. storočia pred n. l., t.j. z čias, do ktorých tradícia kladie založenie Ríma. V podzemí rímskeho Fora, na mieste legendárnej Romulovej hrobky, objavili roku 1900 „čierny kameň“ s nápisom asi zo 7. storočia pred n. l., z ktorého sa podarilo rozlúštiť slovo „kráľ“. Zo 6. storočia pred n. l. sa zachovala etruská soška, ktorá zobrazuje Aeneov útek z Tróje. Z čias o niečo mladších poznáme grécke povesti o príchode trójskych utečencov do Itálie. Našli sa trosky Alby Longy i starého Lavinia...

Opusťme však neistú pôdu mýtov a tradícií, aj keď majú svoj pôvab, a pozrime sa na bezpečné poznatky výskumníkov dejín.